

Ivan
ČIZMIĆ

O STRUKTURI I DRUŠTVENO- -POLITIČKIM ODNOSIMA U HRVATSKOM ISELJENIŠTVU U RAZDOBLJU POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

Statistički pregled iseljavanja Hrvata poslije Drugog svjetskog rata

Drugi svjetski rat potaknuo je dosta veliki val iseljenja iz Hrvatske, koji se odvijao u nekoliko faza. Prvi iseljenici su bili osobe ostale u inozemstvu kao ratni zarobljenici ili prinudni radnici. U iseljeništvu su se našli i preživjeli hrvatski vojnici i civili koji su se povlačili iz Hrvatske u vrijeme sloma Nezavisne države Hrvatske.

U razdoblju 1939-1948. iz Hrvatske se iselilo 157.000 osoba. Od 1945-1948. iselilo se još u Italiju oko 100.000 osoba. Prema tome taj *ratni* iseljenički kontingent iznosio je oko 250.000 osoba.

Do početka 1960-ih godina iseljavanje iz Hrvatske odvija se u okolnostima *zatvorenih granica*. To ne znači da iseljavanja nije bilo, dapače bilo je vrlo brojno. Tako je iseljavanje iz Istre i Dalmacije poslije 1948. poprimilo velike razmjere, napose ilegalno iseljavanje. Optiranjem, otpustom iz državljanstva i ilegalnim iseljavanjem od 1945. iselilo se u Italiju i preko nje u mnoge druge zemlje oko 210.000 osoba.

Poslije 1960-ih godina započinje novi val seljenja u stoljetnom procesu iseljavanja iz Hrvatske. Nakon razdoblja *zatvorenih granica* dolazi do obnavljanja ekonomske emigracije, iako ne u potpunosti u njezinoj klasičnoj formi. Naime, iseljavanje se usmjerava prema europskim tržištima radne snage, pa klasično prekomorsko iseljavanje gubi nekadašnju dominantnu ulogu. Veliki broj zemalja useljavanja postaje tako glavno obilježje suvremene migracije iz Hrvatske.

U razdoblju 1960-1966. iz Hrvatske se iselilo 12.196 osoba od čega u prekomorske zemlje 7.431. Veliki broj iseljenika (61%) u prekomorske zemlje treba objasniti time što europsko iseljavanje nije tada još poprimilo masovniji karakter. Međutim, kasnije prema popisu stanovništva iz 1971. bilo je iz Hrvatske 224.300 radnika *privremeno zaposlenih u inozemstvu* od kojih 28.500 u prekomorskim zemljama. Prema popisu iz 1981. bilo je u prekomorskim zemljama oko 10% iseljenih radnika i članova njihovih obitelji, tj. 18.929 osoba. Prema

tome realno se procjenjuje da je u razdoblju suvremenog iseljavanja (1961-1981.) iselilo iz Hrvatske samo u prekomorske zemlje oko 70.000 osoba. Doda li se tome i onaj broj iseljenika od oko 70.000 osoba u razdoblju od 1948-1960, proizlazi da je od 1948-1981. iz Hrvatske iselilo u prekomorske zemlje 140.000 osoba.

Migracijski tokovi u hrvatskom narodu nastavljeni su i poslije 1981. godine, napose u vrijeme Domovinskog rata, a i poslije. Sasvim je sigurno da su te najnovije migracije u koje treba uključiti i veliki postotak onih koji su napustili Hrvatsku znatno izmijenile demografsku sliku Hrvatske.

Poslijeratna hrvatska emigracija

Iseljavanje Hrvata poslije Drugog svjetskog rata u velikoj je mjeri povećalo i onako prekobroju hrvatsku emigraciju. Možemo odrediti tri faze poslijeratnog doseljavanja Hrvata koje je utjecalo na formiranje i triju kategorija hrvatske emigracije:

1. Politički emigranti koji su počeli pristizati u zemlje useljenja poslije 1945;
2. Emigranti koji su poslije 1950. ilegalno napuštali bivšu Jugoslaviju;
3. Emigracija koja je nakon 1960-ih redovitim putem otišla iz naše zemlje i popularno nazvana *pasošari*.

1. Politička emigracija

U prvim poslijeratnim godinama počeli su u zemlje imigracije, najviše u Argentinu, Australiju, SAD i Kanadu pristizati politički emigranti pretežno iz redova aktivnih političkih sudionika NDH. Bili su to ljudi s određenom školskom spremom. Neposredno po dolasku u novu sredinu politički su se organizirali i angažirali i to kroz tadašnje političke organizacije hrvatske političke emigracije. Uspješnom radu i organizaciji ovog jezgra buduće hrvatske nove emigracije znatno je doprinijela poslijeratna politička podjela i napetost dvaju blokova. Upravo na toj činjenici i na očekivanju skorog ratnog sukoba izgradila je hrvatska emigracija na Zapadu, kao i neke emigrantske skupine drugih porobljenih naroda, političku osnovu za svoj rad: svaku suradnju s domovinom (nacionalnu, kulturnu, ekonomsku) treba potpuno isključiti. Svaki posjet domovini najstrože je zabranjen. Sve što dolazi iz Hrvatske i Jugoslavije, sve je *a priori* negativno i treba odbaciti. Smatrali su da će na ovaj način postići visoki stupanj organiziranosti, borbenosti i odlučnosti da se kao jedinstvena politička snaga, po izbijanju ratnog sukoba, povrate u domovinu i doprinesu promjeni političkog i društvenog uređenja u Hrvatskoj. Ova politička osnova će kroz dugi niz

godina, pa i sve do novijeg doba određivati pravac političkog djelovanja i davati jako obilježje hrvatskoj političkoj emigraciji.

Hrvatski poslijeratni emigranti, daci i studenti, a u izvjesnom broju trgovci i obrtnici, počeli su brzo zauzimati bolje položaje u domaćoj administraciji ili su otvarali trgovine i upuštali se u druge poslovne pothvate. Na ovaj se način hrvatska emigracija, dakako uz velike napore i ekonomski afirmirala.

Ivan Čizmić
O strukturi i društveno
političkim odnosima
u hrvatskom iseljništvu
u razdoblju poslije
Drugog svjetskog rata

2. Emigracija koja je ilegalno napustila zemlju

Oko političke emigracije dobro organizirane i ekonomski situirane počela se okupljati jedna nova generacija hrvatskih emigranata, koji su ilegalno napustili bivšu Jugoslaviju u godinama poslije 1950. U najvećem dijelu nisu bili direktni politički motivi, koji su utjecali na emigriranje ovih hrvatskih iseljenika. Nesredene i loše ekonomske prilike u vrijeme pedesetih godina bile su glavni razlog što su mladi ljudi, pogotovo iz pasivnijih krajeva Hrvatske, poduzimali riziko ilegalnog emigriranja. Međutim, ova emigracija kroz jedan čitavi proces emigrantskog puta tog vremena postepeno se politizirala i to kao hrvatska politička emigracija, pojačavši na taj način u prvom redu brojčano snagu i utjecaj poslijeratne emigracije. Vrlo je važno istaknuti niz čimbenika koji su odredili politički pravac ove kategorije hrvatskih iseljenika:

a) Činjenica da su morali ilegalno i uz veliki rizik ostaviti zemlju u kojoj kao mladi ljudi nisu vidjeli nikakvu perspektivu svoje budućnosti. Politička diskriminacija također je davala podstreka emigriranju u ovo vrijeme.

b) Vrlo teški uvjeti u kojima su se emigranti nalazili neposredno nakon ostavljanja Jugoslavije, život u iseljeničkim logorima, prve poteškoće i razočaranja i promjene u novoj sredini stvarale su vrlo teška psihička raspoloženja kod ovih ljudi, koji su opravdavajući svoje emigriranje tražili krivca u sredini, koju su ostavili u Jugoslaviji. Jedan naš emigrant u Australiji, ovako se osvrće na ovo pitanje: »U ovom dugogodišnjem poslijeratnom vremenu bili smo i još uvijek ostajemo prepušteni sami sebi. Iako smo rođeni unutar određenog i omeđenog geografskog prostora, po čijem državno-pravnom nazivu nosimo i svoje narodnosno ime Hrvatske, ipak nas je najveći dio, tokom izvjesnog vremenskog razmaka, predstavljao samo brojčanu vrijednost logoraša u talijanskim i austrijskim centrima za smještaj izbjeglica. Opći naziv za svakog od nas nije imao ništa zajedničko sa našim podrijetlom, te se sa riječju 'prolaznik' podjednako odnosio na svakog prolaznog stanovnika privatnog logora. Nismo imali zakonsko pravo na stalan boravak u jednoj od zapadno-eu-

ropskih zemalja. Nakon što smo se morali 'registrirati' za odlazak u neku prekomorsku zemlju, te zadovoljiti liječničkom pregledu i ostalim određenim postupcima dobili smo, slično 'stočnom pasošu', putnicu za odlazak u prekomorsku zemlju. I u ovim zemljama, jednako kao i oni što iza nas odlaze i privremeno borave i rade u europskim zemljama, predstavljamo ništa više već brojčanu vrijednost. No, u tudjoj zemlji nemamo moralnog prava tražiti ono, čega smo uskraćeni u našoj rodnoj zemlji. U takvoj atmosferi oblikovali smo skupinu hrvatskih izgnanika, koja je neminovno morala zadobiti političku osobinu i koja je tokom ovog dugogodišnjeg razmaka morala zadobiti svoju jasnoću i određenu snagu (...) Pošto imamo moralno pravo tražiti i boriti se, da nam se povrati u našoj hrvatskoj domovini ono čega smo bez osobne krivnje bili uskraćeni, mi smo oblikovali čvrstu političku emigraciju Hrvata, koja se međusobno dijeli i razlikuje prema političkim shvaćanjima, ali koja je jedinstvena u svojim narodnim traženjima.«

c) Poslijeratni emigranti bili su u stanju novodošljacima pružiti u njihovim prvim ali najtežim iseljeničkim danima sve potrebne informacije, savjete i pomoći im oko posla i smještaja. Na taj su način ionako već razočarane ljude počeli okupljati u svoje redove, pridobivati ih za svoje političke ciljeve. Na taj je način hrvatska poslijeratna emigracija, koja se sastojala od par stotina političkih aktivista, brojčano ojačala u prvom razdoblju za koju tisuću, a kasnije i za nekoliko desetina tisuća ljudi.

3. Nova emigracija ili »pasošari«

U 1960-im godinama bili smo svjedoci masovnog iseljavanja naših ljudi. To je bila nova suvremena emigracija ili kako smo ju običavali nazivati *radnici privremeno zaposleni u inozemstvu*. Osnovno obilježje ove emigracije je da je ona bila ekonomska. Oni su se iseljavali legalno sa pasošem organizirano preko Zavoda za zapošljavanje a na osnovu Međudržavnog ugovora sa zemljama prijema ili neorganizirano u svom vlastitom aranžmanu. Osnovna karakteristika ove emigracije je intimna težnja, zapravo odluka, da je njihov boravak u inozemstvu samo privremen, uvjetovan potrebnom zaradom. Ta odluka određivala je i njihovo ponašanje. Oni nisu ulazili u nikakve ekonomske aranžmane koji bi ih mogli za dulje vrijeme vezati za jednu sredinu. Dakako postupno i da toga sami nisu svjesni postali su u velikom postotku trajni emigranti.

Pasošari se nisu direktno politički povezali sa hrvatskom političkom emigracijom, ali su živjeli zajedničkim iseljeničkim životom sa prethodnom emigracijom i zajednički istupali u svim društvenim, a pogotovo sportskim aktivnostima,

pa su na taj način doprinijeli stvaranju jedinstvene hrvatske dijaspore. Mnogi mladi pojedinci iz redova nove emigracije aktivno su se uključili u emigrantske političke organizacije, zauzimali i neke političke pozicije i postali nositelji vrlo određenih hrvatskih nacionalnih koncepcija.

Ivan Čizmić
**O strukturi i društveno-
političkim odnosima
u hrvatskom iseljeništvu
u razdoblju poslije
Drugog svjetskog rata**

O položaju hrvatske emigracije u novim sredinama

Za hrvatsku emigraciju vrijede uglavnom sve one karakteristike koje obilježavaju svaku nacionalnu imigrantsku skupinu, ali ima nekih momenata koji su specifični samo za položaj hrvatske emigracije.

Treba istaknuti da se hrvatska emigracija sukobljavala kroz čitavo poslijeratno vrijeme sa antihrvatskim raspoloženjem, koje se u međunarodnom javnom mnijenju nekad više a nekad manje ispoljavalo sve do naših dana. Prve dezinformacije poslije rata o Hrvatskoj dali su pripadnici bivše jugoslavenske vojske, tijekom rata koji su bili u sastavu engleskih jedinica ili u njemačkom zarobljeništvu, pa su se po završetku rata iseljavali u mnoge zemlje u velikom broju. Poznavajući dobro engleski jezik i sa statusom pripadnika engleskih vojnih jedinica, oni su bili vrlo dobro primljeni u novim sredinama, dobili su dobre položaje i tako bili u prilici širiti dezinformacije o stvarnim prilikama u Hrvatskoj tijekom rata.

Ustaška emigracija, vodeći prvenstveno računa o svojim stranačkim interesima i ciljevima branila je ulogu NDH i na taj način i sama potkrepljivala informacije, što su ih o Hrvatima širili bivši jugoslavenski oficiri.

Jugoslavenski orijentirana hrvatska emigracija, ne samo što se distancirala od hrvatskog imena, nego je direktno i indirektno pomagala širenje antihrvatske propagande sa često upotrebljavanim argumentom, da je *hrvatstvo* isto što i *ustaštvo*.

Dugo godina poslije rata u iseljeništvu nije bilo čimbenika, koji bi upoznao domaću javnost objektivno sa ulogom hrvatskog naroda u toku rata, a pogotovo nije bilo takvih snaga, koje bi ju adekvatno upoznali sa kulturom hrvatskog naroda i njegovom civilizacijom općenito. Rad jugoslavenskih diplomatskih predstavništava bio je odraz centralističkih, unitarističkih, velikosrpskih tendencija u zemlji pa su u pravilu, pa makar bili i sami Hrvati, podržavali antihrvatsku propagandu.

Dakako, da su se i neki domaći političari stavili na čelo ove propagande nastojeći na taj način pridobiti glasače u jednom dijelu iseljenika iz bivše Jugoslavije. Sa ovog aspekta treba gledati i izjavu senatora Mulvihilla u Australiji, koji je

tražio otpuštanje iz državne službe jednog broja službenika Hrvata, jer »...imaju čudnu želju da se predstavljaju kao Hrvati«.

Prvi ozbiljniji i uspješniji otpori antihrvatskoj propagandi došli su iz redova emigranata, koji su iseljavali poslije 1950. godine. Mnogi od njih nisu dugo primili državljanstvo zemlje domaćina samo zato što se u upisnim papirima u rubrici *nacionalnost* moralo napisati Jugoslaven a ne Hrvat. U nekim državama bilo je dopušteno u rubrici nacionalnost napisati Hrvat nakon dugih godina upornog nastojanja hrvatskih doseljenika.

Hrvatski nacionalisti u iseljeništvu još su se i u novije vrijeme pridržavali gesla, koje je poslije rata na Zapadu bilo jako rašireno, da su političke emigracije nositelji istinskih težnji onih potlačenih naroda iz kojih potječu. Oficijelni kontakti s narodom u domovini negacija su ovog shvaćanja pa ih je hrvatska politička emigracija smatrala pokušajima za depolitizaciju i paraliziranje rada u emigraciji. Tako je organizacija *Hrvatski narodni otpor* iznoseći svoje poglede na politički zadatak hrvatske emigracije zastupala sljedeće mišljenje: »Da smo za Državu Hrvatsku i da smo prema tome protivnici svake Jugoslavije nije potrebno naglašavati. Mi nismo protivnici pravih hrvatskih komunista niti smo protivnici hrvatskih demokrata ili liberala. Mi ne razumijemo one Hrvate, koji svaku priliku koriste da napadnu socijaliste općenito, bilo u Aziji ili Europi. Oni jesu totalno nama oprečni, jer projugoslavenstvo njihov je zajednički nazivnik. Mi nismo reakcija socijalnog napretka i revolucije, nego sa simpatijama promatramo društvenu evoluciju iz koje Hrvatska neće i ne može biti izolirana. Nama su daleki i odbojni i jugodemokrate i jugokomunisti, jer ih automatski jugoslavenski pridjev postavlja u krug hrvatskih neprijatelja. Hrvatski narodni otpor sastavni je dio općih nastojanja za oslobođenje Hrvatske, bez predrasuda na pokrete, stranke ili organizacije, bilo to domovinske ili emigrantske.«

Hrvatski iseljenici »jugoslavenske orijentacije«

Naša stara emigracija je u mnogim sredinama bila jednim dijelom jugoslavenski orijentirana. Tijekom rata u mnogim zemljama useljenja se vodila jaka antihrvatska propaganda bazirajući svoj rad najviše na stvaranju NDH. Naši iseljenici postali su žrtve ove propagande prihvaćajući teze, da je NDH isto što i Hrvatska. Poslije rata prvi sukobi sa hrvatskom političkom emigracijom ovo su uvjerenje kod njih još više pojačali. To je bio razlog zbog kojega je ovaj dio naše emigracije i dalje projugoslavenski eksponirao. Poslije rezolucije *Informbiroa*, iberovske snage - ustvari rukovodstvo ove emigracije, shvatilo je da će prevlast zadržati nad ovim dijelom

hrvatske emigracije samo ako bude insistiralo na unitarno-jugoslavenskoj koncepciji. Svaki dijalog s novonadošlom hrvatskom emigracijom značio bi *razvodnjavanje jugoslavenske emigracije* i time gubitak vladajućih pozicija u društvima i klubovima. S druge strane nije rukovodstvo hrvatske emigracije pokušavalo kontaktirati s *jugoslavenskim dijelom iseljenika* očito se bojeći istih posljedica *razvodnjavanja hrvatske emigracije*.

U poslijeratnim godinama jedan dio nove hrvatske emigracije (svi iz Dalmacije i to s otoka Korčule i Makarskog primorja) priključio se staroj *jugoslavenskoj emigraciji* i na taj način ojačao njezine redove i prihvatio njezine političke koncepcije. Samo je vrlo mali broj pripadnika drugih nacionalnosti bivše Jugoslavije ulazio u jugoslavenska društva. Pojedinci iz ekstremnih srpskih društava znali su se uvući u rukovodstva ovih društava i paziti na njihovom unitarističko-jugoslavenskom obilježju pogotovo u vrijeme kad je i ova društva znao zahvatiti proces diferencijacije i povezivanje sa hrvatskom emigracijom.

O političkim previranjima u hrvatskoj emigraciji potkraj 1980-ih

Politički položaj Hrvata u emigraciji se ipak postupno popravljao. Nove generacije iseljenika uložile su velike napore da domaću javnost upoznaju sa stvarnom istinom o Hrvatima. Oni su to činili dnevno na svojim radnim mjestima, ili kod svojih kuća među susjedima, slanjem peticija i informacija na vladine urede i druge društvene i kulturne institucije. Zahvaljujući upravo hrvatskim iseljenicima, javnost u zemljama emigracije postepeno se dosta objektivno upoznala s Hrvatskom.

Treba istaknuti da je hrvatska politička emigracija imala vrlo širok program djelovanja među samim iseljenicima. Činili su to prvenstveno preko svojih novina i radiosatova. Također su mnoge radiopostaje u zemljama imigracije imale na svojim radioprogramima specijalne emisije na hrvatskom jeziku. 1970-ih godina hrvatskih radiopostaja je bilo 16 i one su ukupno dnevno emitirale 1130 minuta programa. Bilo je i nedjeljnih emisija u trajanju od pola do jednog sata.

Računa se da je u poslijeratnom razdoblju izlazilo oko 300 listova hrvatske političke emigracije. Ukupna tiraža ovih listova bila je do 250.000 primjeraka. Listovi su se raspačavali putem posebnih povjerenika, ali najviše nedjeljom i ispred crkvi.

Hrvatska politička emigracija izdavala je također periodične revije, zatim knjige s područja društvenih znanosti. Djelovali su također kulturni i znanstveni centri u većim gradovima.

Ivan Čizmić
**O strukturi i društveno-
političkim odnosima
u hrvatskom iseljeništvu
u razdoblju poslije
Drugog svjetskog rata**

U međuvremenu u redovima hrvatskog iseljništva sve su postajali vidljiviji znakovi izvjesnih previranja i pokušaja povezivanja s domovinom. Ovaj proces je počeo odozdo, iz širokih redova iseljenika, pa se onda reflektirao na rukovodstvo ne samo političkih nego i kulturnih i sportskih iseljeničkih društava. Prevladalo je mišljenje da će politička emigracija imati drugorazrednu vrijednost, ako ona ne bude dio nastojanja naroda u domovini da ostvari državnost i nacionalni suverenitet. Ovakva i prva razmišljanja u emigraciji su bila posebno prisutna kod jednog dijela rukovodstva HOP-e, prve poslijeratne političke organizacije. Ti ljudi nakon dugog boravka u stranom svijetu asimilirali su se i stvorili karijeru pa su izjavljivali kako ni u slučaju da se ostvari njihov politički program, oni se osobno ne bi vratili u Hrvatsku. Njihova politička djelatnost ostala je za njih, kako sami kažu, dug prema prošlosti i tradicija. Iz redova ove političke emigracije, a da i ne govorimo da su slična razmišljanja bila prisutna i u nekim drugim političkim organizacijama i sredinama, ponuđen je i novi politički program: ostvarenje hrvatske državnosti bez obzira na političko i socijalno ustrojstvo. U tom cilju treba podržavati sve prikladne veze s narodom u domovini. Nužno je razviti široku kampanju za sprječavanje iseljavanja i povratak Hrvata u Hrvatsku.